Planlı Kalkınma Sürecimizde

4. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın Yeri ve Önemi

1979 - 1983

BAĞLAMINDA

PANEL

Yönetici: Prof. Dr. Bilsay Kuruç

Konuşmacılar: Okay Nalbantoğlu
Dr. Serdar Şahinkaya
Prof. Dr. Oğuz Oyan

CANLI YAYIN

27 Şubat 2022
Pazar
16.00 - 18.00

https://youtu.be/o3GlKCV9iyE

1933 Birinci Sanayi Planından Birkaç Kesit...

Serdar Şahinkaya
(21. Yüzyıl İçin Planlama Grubu Koordinatörü)

Üretim ve Düşünce Platformu

27 Şubat 2022, Zoom Toplantısı, 16.00 – 18.00

Tarihsel Arka Plan -I-

- **1913 – 1915 yıllarında yapılan ve toplulaştırılarak 1917'de kitaplaştırılan Osmanlı Sanayi İstatistikleri**
- **17 Şubat – 4 Mart 1923 tarihlerinde İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde alınan 291 karar**
- **29 Ekim 1923 Cumhuriyet ve "*Arasız Devrimler*"**
- **1927 Yılı Nüfus, Tarım ve Sanayi Sayımları**
- **Ankara'da 22 – 23 Nisan 1930'da toplanan Sanayi Kongresi ve önerileri / politika çıkarımları**
- **İsmet Paşa'nın 30 Ağustos 1930'da demiryolunun Sivas'a gelişi töreninde yaptığı ve cepheden emperyalizme ve yerli işbirlikçilerine isabetle yüklendiği ayrıntılı konuşması**
- **1932'de Başvekil İsmet Paşa'nın SSCB'ne yaptığı "Teknik Gezi" bağlamında Sovyetlerin açtığı 8 milyon dolarlık Sanayi Kredisi**
- **1933'te Prof. Dr. Orloff başkanlığında ülkemize gelen SSCB "Teknik Heyeti"…**

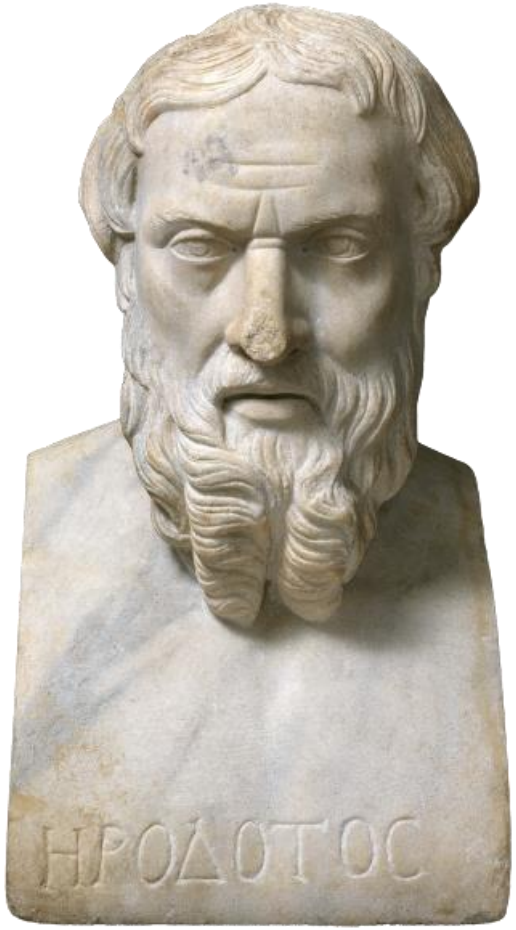

Tarihsel Arka Plan -II-

- **1936, İkinci Sanayi Planı** ***(İkinci Dünya Savaşı nedeniyle uygulama imkanı olmamıştır)***
- **1946 İvedili Sanayi Planı** ***(KADRO'cular tarafından hazırlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında kıta Avrupası başta olmak üzere uluslararası iş bölümüne yeni düzen vermekte olan ABD'ye karşı bir noktadan hareket eder lakin hayata geçirilememiştir)***
- **1947 İktisadi Kalkınma Planı ya da VANER Planı.** ***(Bu planın stratejik tercih seti, o güne kadar başarı ile uygulanan Halkçı – Devletçi- Kamucu iktisat politikalarından tamamıyla farklıdır. Özel Sektörcüdür).***
- ***Bir yıl sonra 1948'de İstanbul'da tüccar kesimi tarafından toplanan İktisat Kongresi'nde alkışlanmıştır)***

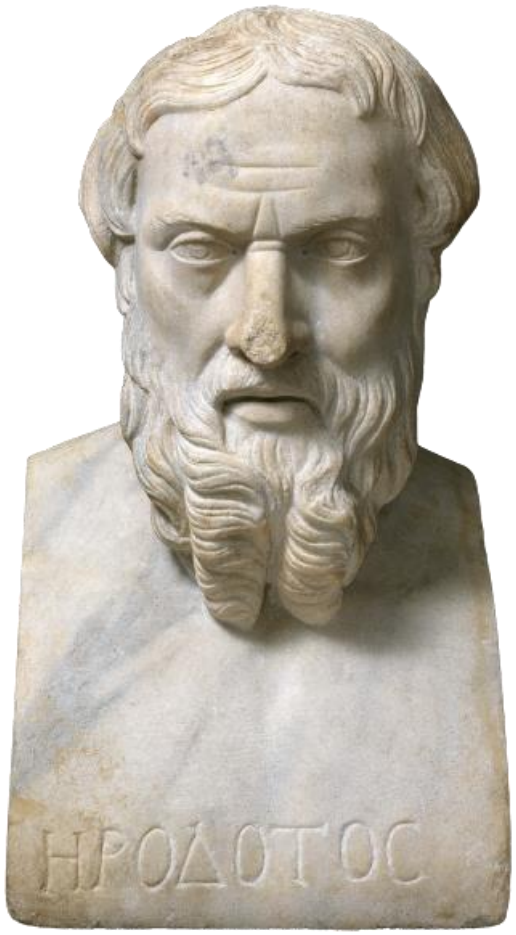

Cumhuriyet, 10 Yaşındadır…

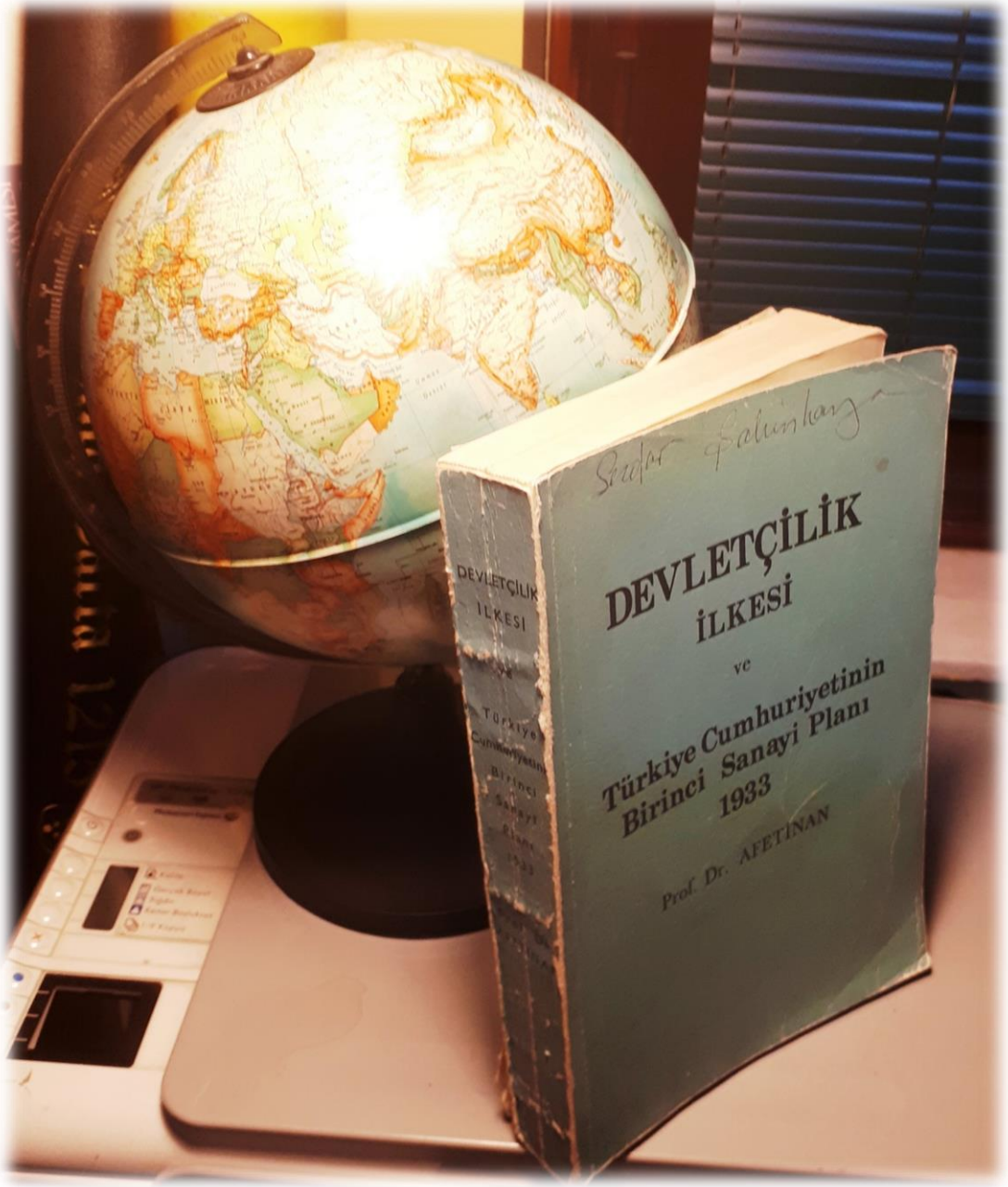
DEVLETÇİLİK
İLKESİ
ve
Türkiye Cumhuriyetinin
Birinci Sanayi Planı
1933
Prof. Dr. AFETİNAN

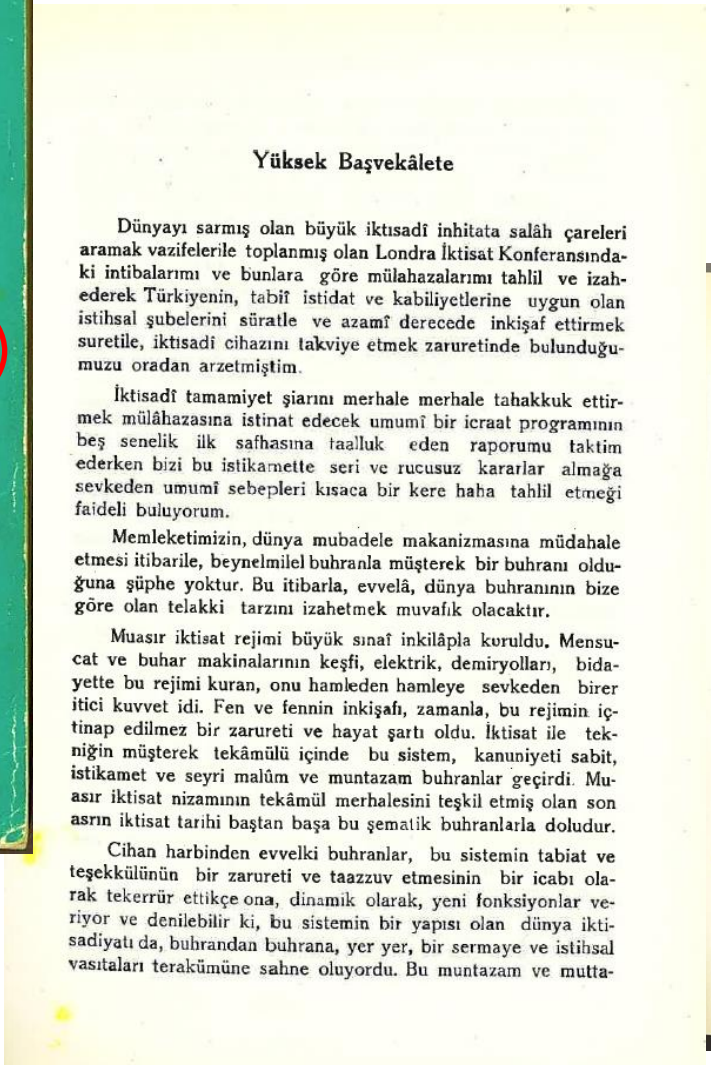

Yüksek Başvekâlete

Dünyayı sarmış olan büyük iktısadî inhitata salâh çareleri aramak vazifelerile toplanmış olan Londra İktisat Konferansındaki intibalarımı ve bunlara göre mülahazalarımı tahlil ve izahederek Türkiyenin, tabiî istidat ve kabiliyetlerine uygun olan istihsal şubelerini süratle ve azamî derecede inkişaf ettirmek suretile, iktısadî cihazını takviye etmek zaruretinde bulunduğumuzu oradan arzetmiştim.

İktisadî tamamiyet şiarını merhale merhale tahakkuk ettirmek mülâhazasına istinat edecek umumî bir icraat programının beş senelik ilk safhasına taalluk eden raporumu taktim ederken bizi bu istikamette seri ve rucusuz kararlar almağa sevkeden umumî sebepleri kısaca bir kere daha tahlil etmeği faideli buluyorum.

Memleketimizin, dünya mubadele makanizmasına müdahale etmesi itibarile, beynelmilel buhranla müşterek bir buhranı olduğuna şüphe yoktur. Bu itibarla, evvelâ, dünya buhranının bize göre olan telakki tarzını izahetmek muvafık olacaktır.

Muasır iktisat rejimi büyük sınaî inkilâpla kuruldu. Mensucat ve buhar makinalarının keşfi, elektrik, demiryolları, bidayette bu rejimi kuran, onu hamleden hamleye sevkeden birer itici kuvvet idi. Fen ve fennin inkişafı, zamanla, bu rejimin içtinap edilmez bir zarureti ve hayat şartı oldu. İktisat ile tekniğin müşterek tekâmülü içinde bu sistem, kanuniyeti sabit, istikamet ve seyri malûm ve muntazam buhranlar geçirdi. Muasır iktisat nizamının tekâmül merhalesini teşkil etmiş olan son asrın iktisat tarihi baştan başa bu şematik buhranlarla doludur.

Cihan harbinden evvelki buhranlar, bu sistemin tabiat ve teşekkülünün bir zarureti ve taazzuv etmesinin bir icabı olarak tekerrür ettikçe ona, dinamik olarak, yeni fonksiyonlar veriyor ve denilebilir ki, bu sistemin bir yapısı olan dünya iktisadiyatı da, buhrandan buhrana, yer yer, bir sermaye ve istihsal vasıtaları terakümüne sahne oluyordu. Bu muntazam ve mutta-

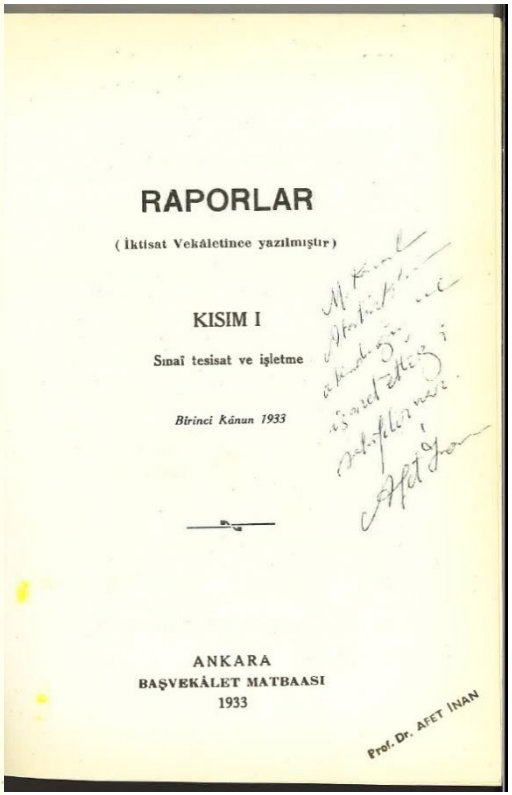

RAPORLAR

(İktisat Vekâletince yazılmıştır)

KISIM I

Sınaî tesisat ve işletme

Birinci Kânun 1933

ANKARA
BAŞVEKÂLET MATBAASI
1933

Prof. Dr. AFET İNAN

Biraz ayrıntı...

“Türkiye Cumhuriyeti’nin Birinci Sanayi Planı, 1933”ün mahiyeti için Prof. Dr. Boratav’ ın şu satırlarına mutlaka göz atılmalıdır.

« Cumhuriyetin yöneticileri işe, sınama ve yanılma yöntemiyle, fakat bir yandan da tartışarak çok uygun bir stratejik tercihe ulaştılar: **Önce korumacılık seçeneğini uyguladılar. Tek başına korumacılığın sorunları çözmeyeceğini yine sınama yanılmayla algıladıktan sonra devletçilik adımını attılar. Bu, böylece büyük buhranın yarattığı bölüşüm şokunu, devlete bir iktisadi artık olarak intikal ettirip sanayileşme fonuna dönüştürme operasyonu olarak görülebilir** » .

1933'ün Aralık ayında basılan Planda, 1930'lu yılların koşulları üzerinde kritik üç vurgulama var.

Birinci vurgulama:

"Batı kültürü, tekniği ve sanayii ile Doğu sahillerini kucaklıyordu. Sanayileşmemiş uluslara işlenmiş ürünler gönderiyor, bunların tufanı altında kalan dünya pazarlarında üretim araçları çöküntüye uğruyor ve daha dün bağımsız birimler halindeki topluluklar büyük sanayiin hegemonyası altına girerek, hukuken bağımsız; fakat iktisaden bağımlı birer varlık haline düşüyordu. Batının sanayici ülkeleriyle tarımcı ve hammaddeci ülkeler arasındaki bu bağımlılık, sanayici ülkeleri ihya edici, hammadde ülkelerini ise çökertici durumlar yarattı."

İktisat ve tarihle ilgililer fark etmişlerdir. 1933'te yazılmış olan bu paragraf 30-35 yıl sonra Batı sosyal bilimine bağımlılık ekolü olarak katkı yapan bir dizi sosyal bilimcinin katkılarının özünü içermektedir.

Zira;

- ✓**Uluslararası işbölümünün sömürge düzenleri son bulduktan sonra dahi, süregelen bağımlılık yaratıcı özelliklerini teşhir ediyor.**
- ✓**Dünya kapitalist sistemi üzerinde yapılan bu teşhis, akademik sosyal bilimlerde Marksistler hariç tutulursa, ancak 30 yıl sonra yapılıyor.**

İkinci vurgulama Türkiye'nin bu çerçeve içindeki konumunu tariflemektedir:

"Türkiye'nin dış ticaretteki konumu, Batı sanayi ürünlerine bir pazar ve o sanayie hammadde yetiştiren bir tarım ülkesi olmasıdır." cümlesi ile Türkiye'nin de bu büyük kutuplaşmadaki yeri, hiçbir yanılsama olmadan teşhis ediliyor.

Bir başka ifade ile; **bu durum optimum değildir!**

Üçüncü vurgulama izlenmesi gereken strateji ile ilgilidir:

"***Büyük sanayici ülkeler aralarındaki bütün siyasi ve iktisadi anlaşmazlıklara rağmen, tarımcı ülkeleri her zaman için hammadde üreticisi konumunda bırakmak ve piyasalarına egemen olmak davasında birleşmiş durumdadırlar. Bu itibarla tarımcı ülkelerin bu silkinme hareketlerine er geç set çekmek hususunda siyasi nüfuzlarını kullanmakta birleşeceklerdir. Özellikle bu gerçek, muhtaç olduğumuz sanayii zaman kaybetmeden kurmak için en önemli etkenimizdir."***

Görüldüğü gibi, stratejik tercih bir **aciliyet gereksinimi** üzerine kurulu, yani derhal yapılması gereken bir atılımın vurgulanmasına dayalı. Dış dünya üzerinde de çok doğru bir teşhis var: **Faşizmin ayak sesleri hissedilmektedir, Almanya'da ve Avrupa'da emperyalist ülkeler arasında çatışmalar vardır; bir hegemonya boşluğu söz konusudur.**

Bu boşluk, Türkiye gibi ülkeler için geçici bir fırsat yaratmaktadır ve hızla kullanmadığımız takdirde bu fırsat kaybolabilecektir.

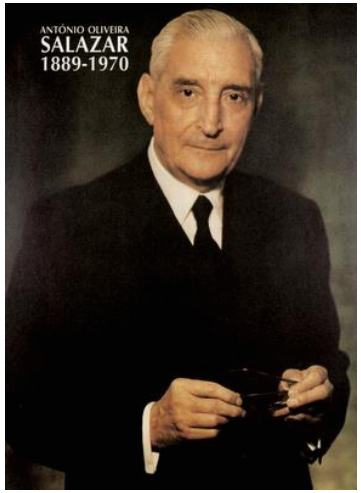

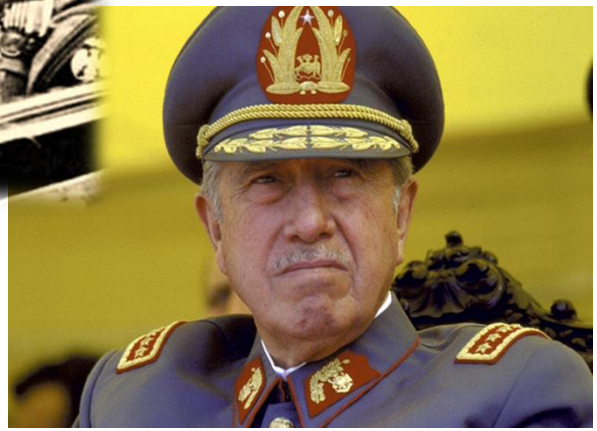

Yapılması teklif olunan işlerin malî portesi hakkında Not[6]

Sümer Bank tarafından tatbik edilecek sanayileşme planına dahil mevzulara yatırılması icabedecek sermayeler, her işe göre münferit olarak aşağıda gösterilmiştir.

	Türk lirası
Pamuklu sanayii	18.538.000
Kendir "	1.700.000
Kamgarn "	1.650.000
Demir "	10.000.000
Bakır (%55) "	550.000
Kükürt "	150.000
Sellüloz "	1.025.000
Kâat "	3.790.000
Sun'î İpek "	490.000
Porselen (tahminen) "	800.000
Kimya sanayii	
a) Zaç yağı	550.000
b) Süperfosfat	400.000
c) Sudkostik ve klor	1.410.000
Talebe tahsisatı[7]	500.000
	41.553.000
Bundan başka İş Bankası tarafından yapılacak fabrikalardan:	
Sömikok	1.000.000
Cam ve Şişe	1.250.000
Kükürt	150.000
2.400,000 lira ki cem'an **43.953.000** liradır.	

Bu tabloya biraz daha yakından baktığımızda gözden kaçırmamamız gereken bir kaç hususu not etmeliyiz:

Birincisi; yaklaşık olarak 42 milyon liralık bir sektörel - yatırım programı içerisinde sıralanan, bir yatırım kalemi olarak *talebe tahsisatı*dır. Tutarı 500.000 liradır. Toplam yatırım kalemi içerisindeki payı yüzde 1,2 gibi dikkat çekici bir orandır. Bu tahsisat muhtemelen Sümerbank

[6] Planın 141-143 sayfalarından alınmış, yazım biçimi de aynen korunmuştur.
[7] Buraya dikkat isterim.

Bu tabloya biraz daha yakından baktığımızda gözden kaçırmamamız gereken bir kaç hususu not etmeliyiz:

Birincisi; yaklaşık olarak 42 milyon liralık bir sektörel - yatırım programı içerisinde sıralanan, bir yatırım kalemi olarak *talebe tahsisatı*dır. Tutarı 500.000 liradır. Toplam yatırım kalemi içerisindeki payı yüzde 1,2 gibi dikkat çekici bir orandır. Bu tahsisat muhtemelen Sümerbank kaynaklarından başta kuzey komşumuz Sovyetler Birliği olmak üzere yurtdışına *(harice)* öğrenci göndermek için yapılmıştır. Farklı bir ifade ile *Cumhuriyetin merkezinde sanayileşme olduğu kadar insan da vardır.*
İkinci nokta da; sektörlere yapılacak yatırımların *tüm zamanların koşullarına göre de* büyüklüğüdür. Maliye Bakanlığı - BÜMKO verilerine göre 1933 yılının bütçe büyüklüğü 202.958.636 liradır. *42 milyonluk kamu yatırım tutarı, toplam bütçenin yüzde 21,6*'sıdır. Bu yüksek tutarlı sanayi yatırımları, Cumhuriyetin kendini güvende hissedeceği bir iktisadî modelin taşıyıcı kolonu olmuştur.
Üçüncüsü de, İş Bankası'nın 1933 Sanayi Planı'nın yatırım gayretlerine olan katkısıdır. Banka'nın yapacağı fabrikaların yatırım tutarı 2.400.000 liradır. Ve toplam sanayi yatırımları içerisindeki payı yüzde 5,46 gibi oldukça yüksek bir orandır.

41.553.000 + 2.400.000 = 43.953.000

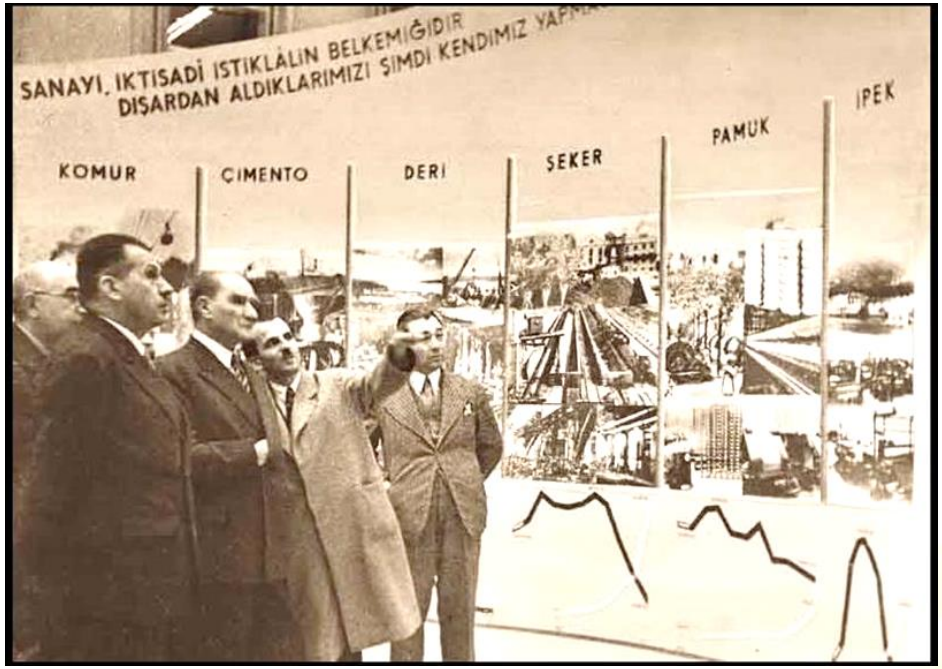

Şekil 4.93. Sanayileşme merkezli *kalkınma* hedefini simgeleyen Sümerbank Bez Fabrikası Bakım Atölyesi'ne yerleştirilmiş *Makine Dişlisi Çeviren Atatürk* betimlemesi

Burak Asiliskender (2008). ***Cumhuriyet'in Sanayi Yatırımları İle Kayseri'de Mekânsal ve Toplumsal Değişim***. İstanbul Teknik Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü. Doktora Tezi. Ekim. s. 151'den alınmıştır. **Serdar Şahinkaya**.

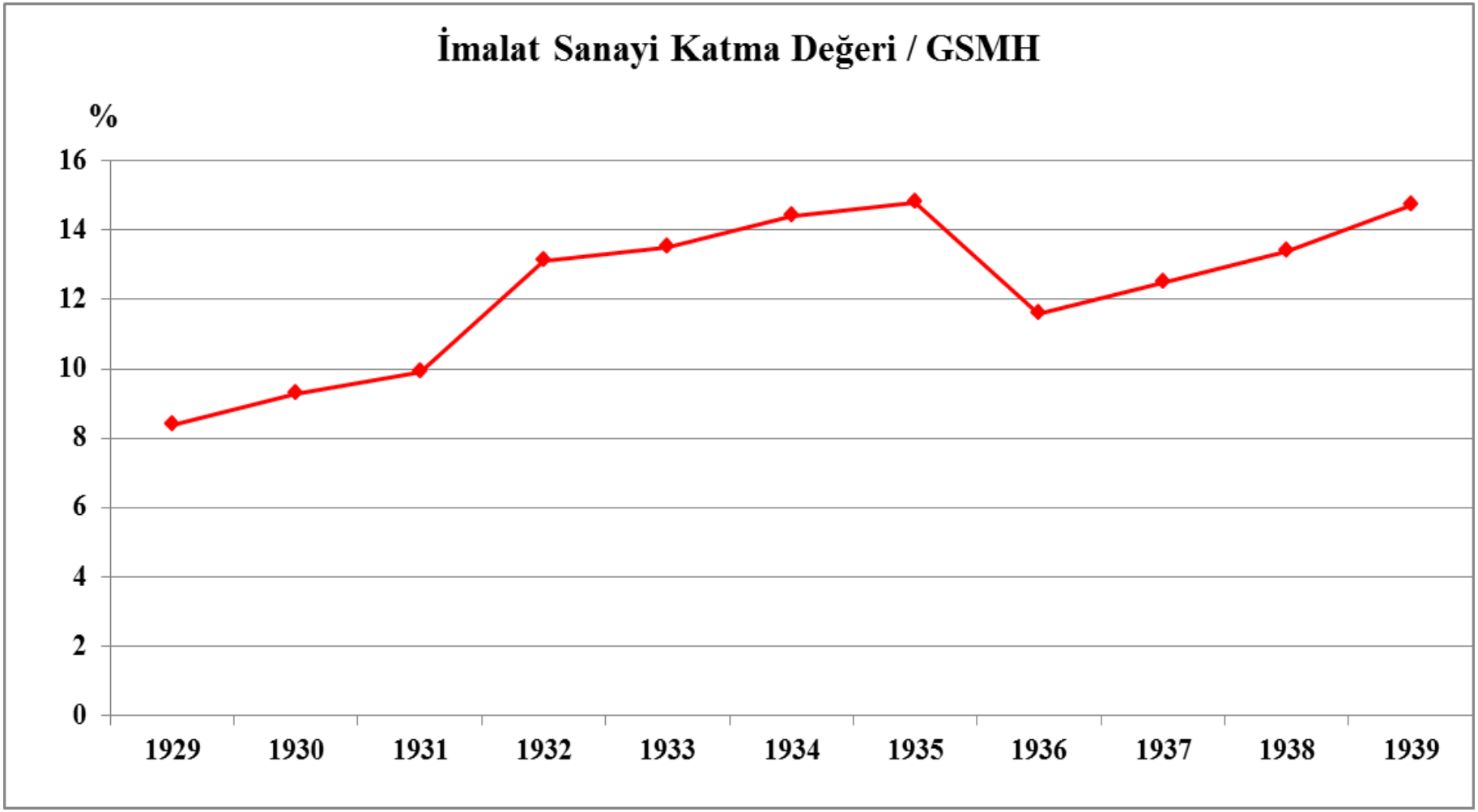
İmalat Sanayi Katma Değeri / GSMH
%
16
14
12
10
8
6
4
2
0
1929
1930
1931
1932
1933
1934
1935
1936
1937
1938
1939

Yukarıda özetlenen stratejik algıya dayanan yeni ve yoğun bir sanayileşme dönemiyle, Cumhuriyet tarihinde *iktisadi açıdan* müstesna bir parlak sayfa yaratılmıştır. Temel stratejik sentezin yapıldığı 1932 sonrasında, bu dönemin yıllık ortalama büyüme hızı yüzde 8'e yakındır ve sanayinin öncülüğündedir. O yüzdendir ki, İkinci Dünya Savaşının büyük tahribatına rağmen, savaş sonunda Türkiye ekonomisi, bu yılların kuvvetli yatırım temposu sayesinde 1945 sonrasında tekrar hızla canlanabilmiştir.

1930'lar Türkiye'sinde imalat sanayi katma değerinin artış hızı yıllık ortalama yüzde 12'dir. Grafik son derece nettir. Bu parlak sanayileşme deneyimi imalat sanayi katma değerinin ulusal gelir içerisindeki payında meydana gelen gelişmelerden de görülebilir:

1929 yılında imalat sanayi katma değerinin ulusal gelir içindeki payı yüzde 8,4'dür. ***Halkçı - Devletçi*** ekonomi yönetiminin dönem sonunda ise bu pay yüzde 14,7'ye yükselmiştir. Bu başarının arkasında, *korumacılık ve devletçiliğin* harika sentezi yatmaktadır. Sentezdeki korumacı faktör, dünya krizine karşı doğru bir koruma mekanizması sağladı. Depresyonda, Türk ekonomisini emperyalist sistemden kısmen koparabilmiştir.

Demiryolları + Sanayileşme = Devletçilik sihirli denklemi temelinde ekonomisini örgütleyen *Kemalist Türkiye'nin 1923 – 1938 dönemi, ilk defa yirminci yüzyılda geri kalmış ve bağımlı bir ülkenin dış açıkları, kronik dış borçları ve mali esareti olmadan, kendi kendine yeten bir sanayileşmeyi gerçekleştirmesinin, ütopik bir fantezi olmadığını gösterdi. Başka bir deyişle; Kemalist deneyim ulusal kapitalist model içinde geri kalmışlık ve bağımlılığın üstesinden gelmenin önemli bir çabası olarak da tanımlanabilir.*

Bu tercih sayesindedir ki; Üretim alanına, Dolaşım alanına *(dış ticaret, borçlanma, finansal akımlar)*, Bölüşüm alanına, Fikir alanına sahip, yeni özgür ve bağımsız bir ülke yaratılmıştır. Sözün özü ya da çıkartılacak son ders, her zaman *büyük bir sabırla benim gibi bir koruğun helva olmasını beklemiş olan* ve çok zamansız kaybettiğim, çok arayıp, özlediğim, sevgili hocam – ağabeyim Prof. Dr. ***İşaya Üşür***'e ait olsun.

"*Dolaşım alanına haklı vurgular, üretim alanı ile bağlantılandırılmadığı sürece ve takdirde, özgürlüğün mevcut yapılar içinde mahkûm kalacağından endişe duyarım. Böylece, formel bir bağımsızlık mevcut olabilir; ama değindiğim anlamda özgür olunamıyorsa, bağımsızlık da fazla bir anlam ifade etmeyebilir. Getirme çabasında bulunduğum tanımlar, öyle sanıyorum ki, diğer yandan "yurtseverlik"in de fiili içeriklerini oluştururlar. Sanıyorum,* ***Mustafa Kemal****'in seçtiği strateji de bu doğrultudaydı".*

Aşağıdaki harita, Prof. Dr. AFETİNAN'ın 1972'de Türk Tarih Kurumu yayınları arasında yer alan "Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı 1933" başlıklı eserinin 6 numaralı ekinde yer almaktadır.

Birinci ve ikinci beş yıllık sanayi planlarına göre kurulmuş, kurulmakta ve kurulacak sanayi yerlerinin haritası

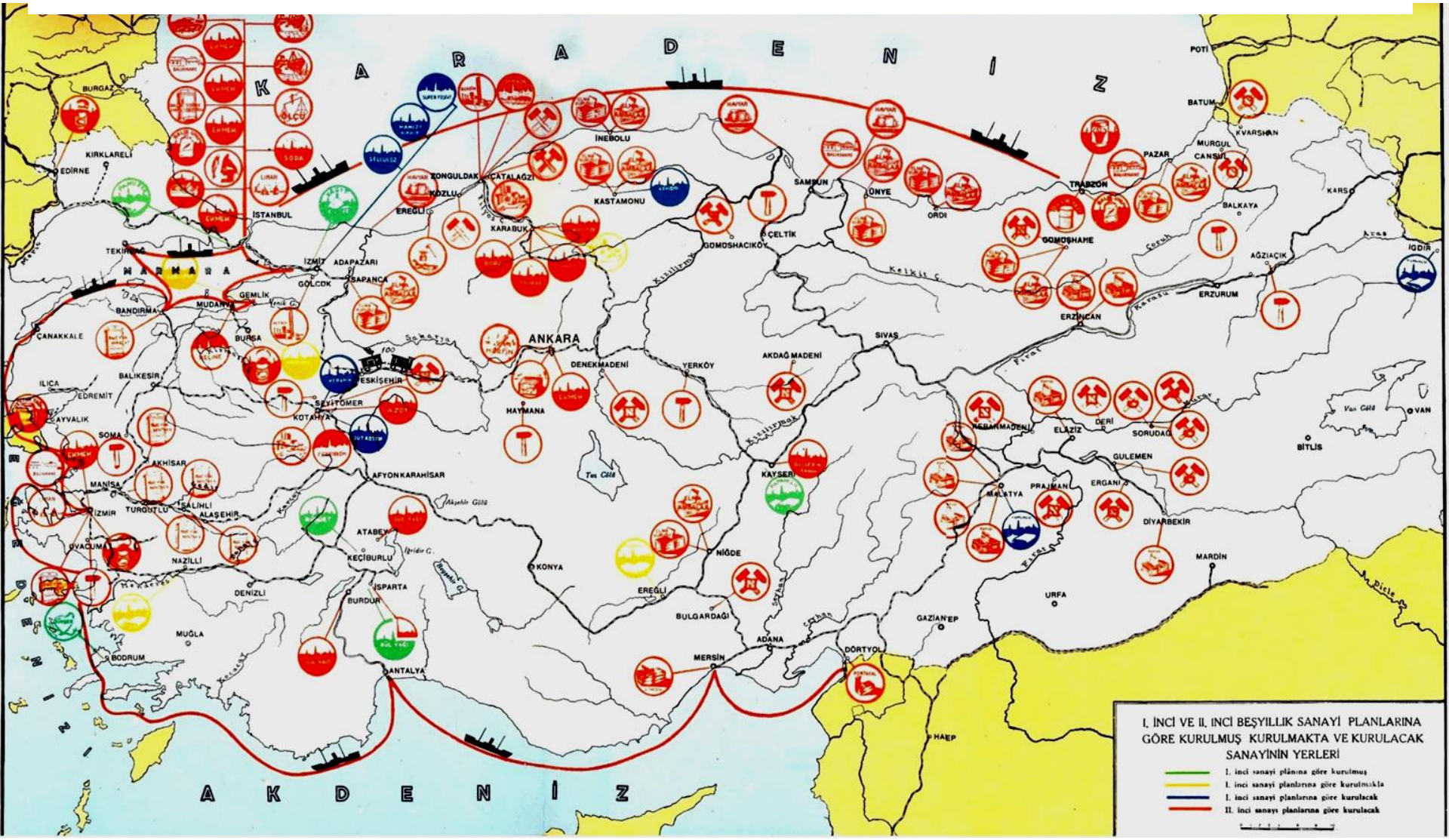

Ve bu deneyim, 1961 Anayasası ile yeniden toplumsallaştırılan planlama fikri ve bu fikri hayata başarıyla geçiren *Devlet Planlama Teşkilatı*'nın sürükleyici aktörlüğündeki çalışma ve gayretlere esin kaynağı olmuştur.

Unutulmamalıdır ki; planlama, eskimemiş, dişlileri fazla aşınmamış bir araç olarak başta Türkiye olmak üzere pek çok ulusal ekonomiye hizmet etmiş (ve) onları tarihin bir aşamasında yukarıya çıkarmış bir kaldıraç olarak hâlâ kendi aklının ürünü politikaları olan ülkelere hizmet etmeyi sürdürmektedir. Bu kulvara yani planlama kulvarına yeniden katılabilmek için öncelikli tavır ya da eylem "*başka seçenek yoktur*" gibi insanları fikri ve eylemsel felce sürükleyen ideolojik tutsaklığı aşabilmek olmalıdır.

Ve artık Juliet'i görmeden *(kalkınma - sanayileşme)* Romeo'nun ruh hali *(büyüme hızı)* üzerine *"arttı - azaldı - aynı kaldı"* dan ibaret laf salatası yapmak da iktisatçılık olarak anlaşılmamalıdır.

Bilsay Kuruç hocamın yazdıklarıyla bitirelim:

"Akan suda iki kere yıkanılmaz! sözü eskidir. Eskiyi birebir yaşayabilmenin ya da başarıyla taklit edebilmenin olanaksızlığını insan unutursa, bu sözü anımsamalıdır. Ama eskinin ciddi birikimi, onu silme çabalarıyla yüzleşip yeni birikimleri filizlendirir. İnsan bunu da unutmamalıdır".

Böyle bir modeliniz olmadan…

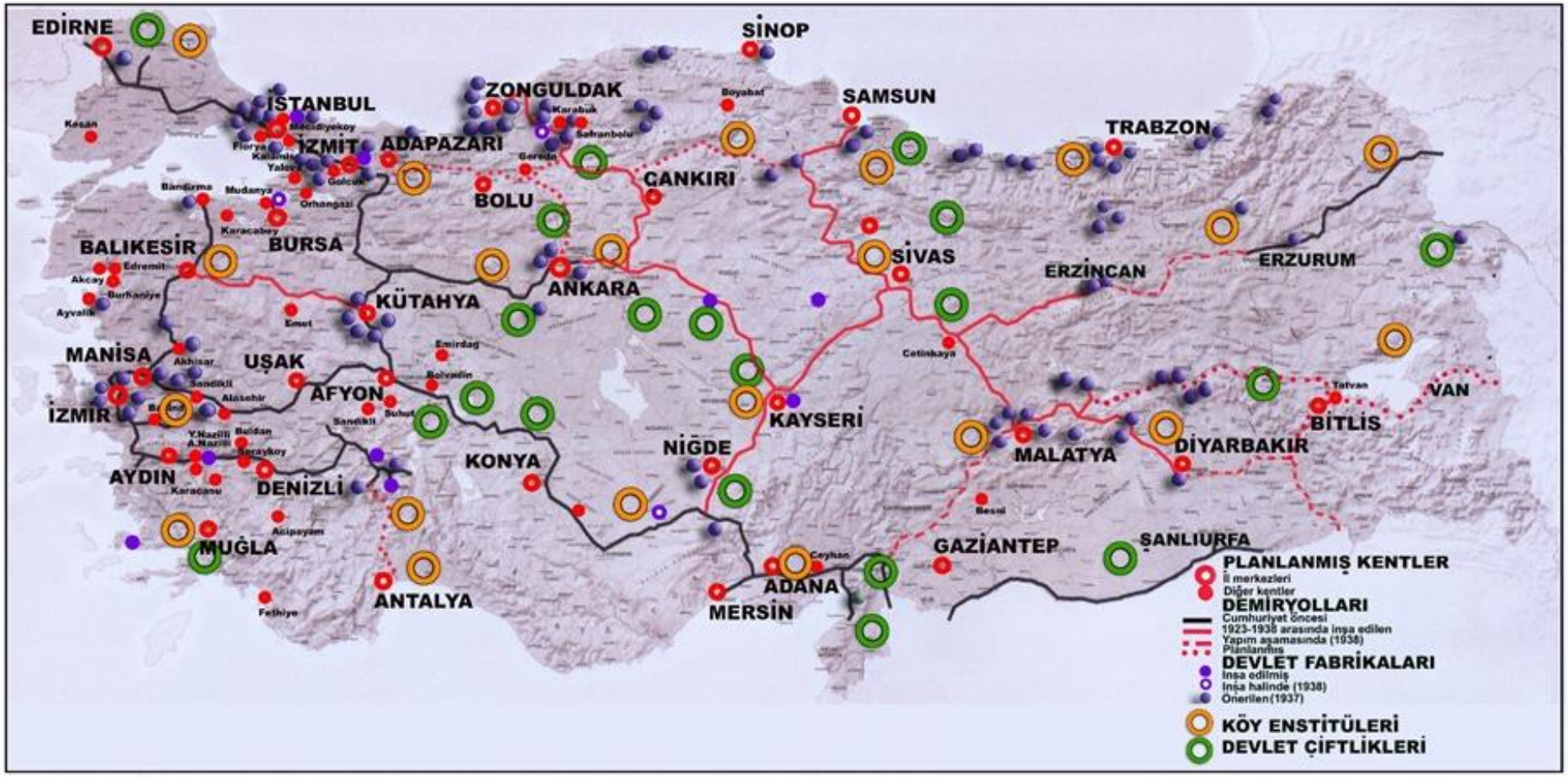

Kaynak: Prof. Dr. Çağatay Keskinok, «Türkiye'nin 1930'lardaki Kent ve Bölge Planlamasından Çıkarılan Dersler». **ADD 2023 Sempozyumu**. 26-28 Nisan 2018. Ankara.

Reklamlar….

Bu dönemin bütününü anlamak için daha çok okumalı…

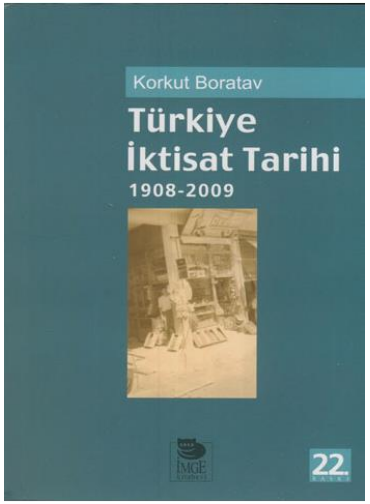

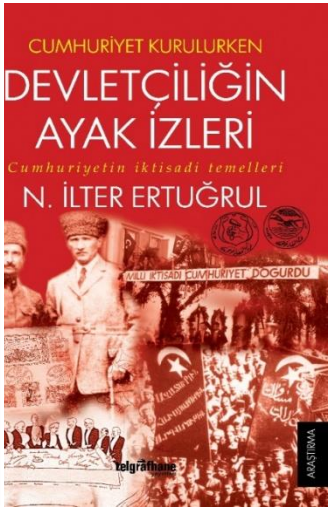

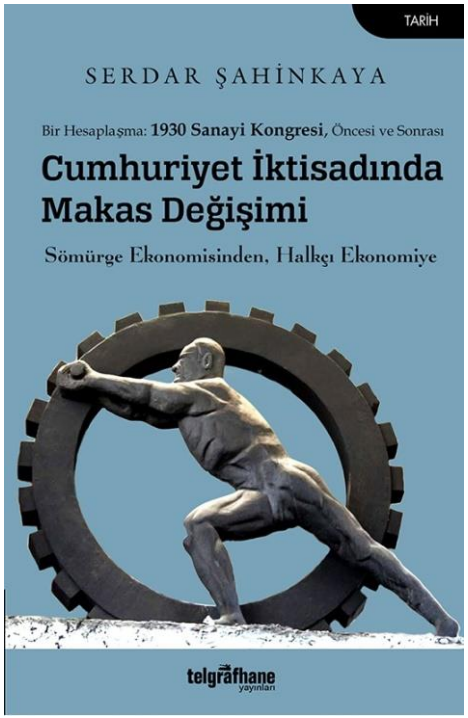

Sabrınız için teşekkürler...

serdarsahinkaya35@gmail.com